

Datorprogrammu licencēšanas tiesiskie aspekti

Datorprogrammu licenču izsniegšana (licenču līgumu noslēgšana) ir plaši izplatīts veids, kā persona iegūst tiesības lietot datorprogrammas, taču pašu licenču juridiskā daba un mijiedarbība ar normatīvi tiesisko regulējumu, it īpaši patērētāju tiesību aizsardzības jomā, ir daudzviet neskaidra un rada virkni jautājumu, kuru noskaidrošana ir būtiska gan datorprogrammu izstrādātāju un izplatītāju, gan lietotāju tiesību un pienākumu apjoma noteikšanā.

Datorprogrammas parasti tiek aizsargātas kā autortiesību darbi (atsevišķās valstīs, piemēram, ASV, tās iespējams arī patentēt). Pasaules intelektuālā īpašuma organizācijas (WIPO) Autortiesību līguma, kas pieņemts 1996.gada 20.decembrī Ženēvā¹, 4.pantā ir norādīts, ka datorprogrammas ir aizsargātas tāpat kā literārie darbi Bernes konvencijas par literatūras un mākslas darbu aizsardzību² (Bernes konvencija) 2.panta izpratnē. Līdzīgi arī Pasaules Tirdzniecības organizācijas nolīgumā „Par ar tirdzniecību saistītajām intelektuālajām īpašuma tiesībām”³ (t.s. TRIPS nolīgumā) ir norādīts, ka datorprogrammas neatkarīgi no tā, vai tās izteiktas pirmkoda vai objektkoda veidā, ir aizsargātas tāpat, kā Bernes konvencija aizsargā literāros darbus. Arī Eiropas Savienības direktīva 91/250/EEK „Par datorprogrammu tiesisko aizsardzību”⁴ paredz analogisku datorprogrammu tiesiskās aizsardzības modeli. Nacionālajā līmenī datorprogrammu statuss ir noteikts Autortiesību likumā⁵, atzīstot to par vienu no literārajiem autoru darbiem. Tajā pašā laikā datorprogrammu īpašais raksturs, kas liek secināt, ka „zem tiešā aizsardzības objekta – programmas – neslēpjas nekas cits kā programmu ražotāju investīcijas, kuras ir jāaizsargā ar ekskluzīvas tiesības palīdzību”⁶, būtiski ietekmē arī datorprogrammu (to lietošanas tiesību) civiltiesisko apgrozību, t.sk. to licencēšanu, un atšķir to no citu autortiesību darbu civiltiesiskās apgrozības.

Šī raksta ietvaros tiks aplūkota datorprogrammu licencēšanas nepieciešamība, datorprogrammu licencēšanas īpatnības un licenču atbilstība normatīvi tiesiskajam regulējumam, bet netiks aplūkotas t.s. atvērtā pirmkoda datorprogrammu licencēšanas īpatnības, jo minētais temats ir atsevišķa izvērsta pētījuma vērts.

Datorprogrammas eksemplārs kā civiltiesiskās apgrozības objekts un datorprogrammu licencēšanas nepieciešamība

Autortiesību darbu gadījumā par civiltiesiskās apgrozības objektu var būt autora mantiskās tiesības, autora atļauja izmantot autortiesību darbu (licence), kā arī autortiesību darba eksemplārs. Autortiesību likuma 16.panta 3.daļā noteikts, ka „autora tiesības nav saistītas ar īpašumtiesībām uz materiālo objektu, kurā darbs ir izteikts. Autora tiesības uz darbu, kas izteikts kādā materiālā objektā, šķiramas no šā objekta valdījuma. Materiālā objekta (arī darba pirmās fiksācijas eksemplāra) valdījuma pāreja pati par sevi nerada šā darba autora tiesību pāreju”. Tas neliedz izplatīt autortiesību darba eksemplāru, nenododot nekādas autora mantiskās tiesības, ja pastāv noteikti apstākļi. Tas konstatējams, vērtējot augstāk minēto Autortiesību likuma normu kontekstā ar Autortiesību likuma 32.pantā noteikto, ka „tiesības izplatīt darbu izbeidzas ar brīdi, kad darbs pirmo reizi ticis pārdots vai citādi atsavināts Eiropas Savienībā, ja to izdarījis pats autors vai ja tas izdarīts ar viņa piekrišanu. Šis nosacījums attiecas tikai uz tiem konkrētajiem materiālos objektos ietvertiem darbiem vai to kopijām, kuras ir pārdotas vai citādi atsavinātas”, respektīvi, kontekstā ar tā saucamo

¹ WIPO Copyright Treaty. Text adopted by the Diplomatic Conference on December 20, 1996 in Geneva. http://www.wipo.int/treaties/en/ip/wct/trtdocs_wo033.html (aplūkots 25.07.2008.).

² Bernes konvencija par literatūras un mākslas darbu aizsardzību: LR starptautisks līgums. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 21. februāris, Nr. 29.

³ Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights. Annex 1C of the Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organisation, signed in Marrakesh, Morocco on 15 April 1994. http://www.wto.int/english/docs_e/legal_e/27-trips_01_e.htm (aplūkots 25.07.2008.).

⁴ Council Directive 91/250/EEC of 14 May 1991 on the legal protection of computer programs. *Official Journal*, L 122, 17.05.1991, p. 0042-0046.

⁵ Autortiesību likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 27.aprīlis, Nr. 148/150.

⁶ Grudulis M. *Ievads Autortiesībās*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 81. lpp.

izplatīšanas tiesību izbeigšanās principu. Šādā gadījumā autortiesību darbu eksemplāru atkārtotai atsavināšanai nav nepieciešama licences izsniegšana (licences līguma noslēgšana) vai autora mantisko tiesību atsavināšana. Tādēļ, piemēram, grāmatas vai audiovizuālo darbu eksemplārus var atsavināt atkārtoti bez autortiesību subjekta atļaujas saņemšanas.

Pretstatā citu autortiesību darbu eksemplāriem datorprogrammu eksemplāri parasti tiek izplatīti kopā ar īpaša veida licencēm. Turklāt datorprogrammu izstrādātāji parasti uzsver, ka attiecīgā datorprogramma tiek licencēta, nevis pārdota, un licences iegāde ir obligāta, lai datorprogrammu varētu lietot⁷. Secināms, ka datorprogrammu gadījumā ir nostiprinājusies cita autortiesību darbu eksemplāru izplatīšanas prakse nekā pārējo autortiesību darbu gadījumā. Tas, vai nepieciešamība iegūt licences balstās uz normatīvo tiesību aktu prasībām vai tā izriet tikai no pašu autortiesību subjektu paustās gribas, tiks aplūkots tālākajā šī raksta izklāstā.

Autortiesību darbu eksemplāru izplatīšanas praksē atšķirīgu pieeju datorprogrammām rada apstākļi, ka atšķirībā no citiem autortiesību darbiem, lai lietotu datorprogrammas, tās ir jāreproducē, jo pat īslaicīga ielāde datora operatīvajā atmiņā tiek atzīta par datorprogrammas reproducēšanu⁸, savukārt, tiesības reproducēt autortiesību darbu ir viena no autora mantiskajām tiesībām, kuras izmantošanai parasti ir jāsaņem autortiesību subjekta atļauja. Arī literatūrā tiek norādīts, ka „ierobežojumi, kas atšķir datortiesību (datorprogrammu – R.G.) aizsardzību no citu darbu aizsardzības, attiecas galvenokārt uz datorprogrammu reproducēšanas tiesībām”⁹. Tajā pašā laikā normatīvajos tiesību aktos parasti tiek stingri reglamentēts, kad datorprogrammu reproducēšana ir pieļaujama arī bez autora piekrišanas un atlīdzības izmaksas. Datorprogrammas autora (autortiesību subjekta) reproducēšanas tiesības ierobežojumu noteikšana ir saistīta ar nepieciešamību nodrošināt iespēju pilnvērtīgi lietot datorprogrammu tās eksemplāra likumīgajam ieguvējam, kas bez tās reproducēšanas nav iespējams. Tā, piemēram, Autortiesību likuma 29.pantā ir noteikts, ka, „ja līgumā nav paredzēts citādi un datorprogrammas izmantošanas tiesības iegūtas likumīgi, tās reproducēšanai, tulkošanai, adaptēšanai vai jebkādai citādi pārveidošanai un šo darbību rezultātu reproducēšanai nav nepieciešama īpaša autortiesību subjekta atļauja, ja vien šīs darbības (arī kļūdu labošana) ir nepieciešamas datorprogrammas lietošanai paredzētajam mērķim”. Jāatzīmē, ka šādu regulējumu paredz arī ES direktīvas 91/250/EEK „Par datorprogrammu tiesisko aizsardzību” 5.panta 1.daļa. Tomēr, izvērtējot tās pašas direktīvas preambulas 18.punktu, var secināt, ka ne datorprogrammas ielādēšana un lietošana, ne arī kļūdu labošana nevar tikt aizliegta ar līgumu. Turklāt šajā pašā direktīvas preambulas punktā ir nepārprotami norādīts, ka jebkuras citas darbības, kas nepieciešamas datorprogrammas lietošanai, ir atļauts veikt, ja vien nav speciālu līguma noteikumu. Līdz ar to ir konstatējama pretruna starp minētās direktīvas preambulā noteikto un direktīvas 5.panta 1.daļā ietverto regulējumu. Tāpēc likumsakarīgi rodas šaubas par to, kā būtu interpretējama Autortiesību likuma 29.panta 1.daļa. Jāatzīmē, ka strīdīgo situāciju ir mēģinājusi skaidrot Eiropas Komisija, kas ir norādījusi, ka gan preambulas 18.punkta, gan direktīvas 5.panta 1.daļas mērķis nav bijis ar līguma palīdzību liegt likumīgam datorprogrammas ieguvējam veikt jebkādas darbības, kuras nepieciešams datorprogrammas lietošanai (ierobežotās darbības jeb *restricted acts* – angļu val.) vai kļūdu novēršanai.¹⁰ Tālākā analīzē Eiropas Komisija norāda, ka tomēr ir iespējams noteikt līgumā specifiskus noteikumus, kas „kontrolētu”, kādas ierobežotās darbības var veikt datorprogrammas lietotājs.¹¹ Kas tiek saprasts ar kontrolēšanu, Eiropas Komisija detalizētāk nepaskaidro. Iespējams, ka tāda kontrolēšana varētu izpausties, piemēram, kā atļaušana datorprogrammu izmantot tikai noteiktiem mērķiem, piemēram, licenciāta klientu apmācībai vai

⁷ skat., piemēram, <http://www.microsoft.com/Latvija/Licensing/General/WhatIs.aspx> (aplūkots 25.07.2008.)

⁸ skat., piemēram, ES direktīvas 91/250/EEK „Par datorprogrammu tiesisko aizsardzību” 4.panta (a) daļu, Autortiesību likuma 1.panta 17.punktu un 15.panta 2.daļas 4.punktu u.c.

⁹ Rozenfelds J. *INTELEKTUĀLAIS ĪPAŠUMS*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2004, 31. lpp. Skat. arī Reed C., Angel J. (editors) *Computer Law. The Law and Regulation of Information Technology. Sixth Edition*. New York: Oxford University Press Inc., 2007, p. 369–370.

¹⁰ Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on the implementation and effects of Directive 91/250/EEC on the legal protection of computer programs. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52000DC0199:EN:NOT> (aplūkots 25.07.2008.).

¹¹ Ibid.

datorprogrammas mārketinga vajadzībām u.tml. Līdz ar to var secināt, ka datorprogrammas eksemplāra izmantošana ir iespējama, neaizskarot autortiesību subjekta tiesības, arī gadījumos, kad tas nav izsniedzis licenci, ar kuru atļautu reproducēt attiecīgo datorprogrammu.

Pastāv viedoklis, ka, „nopērkot disku ar programmatūru vai datorspēli, pircējs nopērk nevis pašu programmu, bet gan tiesības to izmantot. Ja programmatūras pircējs ir programmatūru iegādājies no nelegālā tās izplatītāja, tad viņš nav tiesīgs šo programmatūru lietot, jo nav saņēmis programmatūras izstrādātāja atļauju to darīt, bet tas, ka programmatūras pircējam ir datu nesējs ar šo programmatūru, nekādas juridiska rakstura tiesības šim pircējam nerada”¹². Šādam viedoklim var piekrist ierobežotā apmērā, jo, kā norādīts iepriekš, datorprogrammu eksemplārus ir pieļaujams izplatīt bez licences, ja ir notikusi izplatīšanas tiesību izbeigšanās, un līdz ar to tādos gadījumos tiek pirkta nevis lietošanas tiesības, bet gan datorprogrammas eksemplārs. Datorprogrammas pircējs nav tiesīgs lietot datorprogrammas eksemplāru nevis gadījumos, kad tas nav saņēmis atļauju no datorprogrammas izstrādātāja, bet gan gadījumos, kad attiecīgais datorprogrammas eksemplārs jau sākotnēji ir prettiesiski iekļauts civiltiesiskajā apgrozībā, jo tas ir noticis bez autortiesību subjekta piekrišanas.

Jāatzīmē, ka Eiropas Savienības oficiālā nostāja neattiecināma izplatīšanas tiesību izbeigšanās principu uz datorprogrammu eksemplāriem, kas tiek pārraidīti ar elektroniskiem līdzekļiem (piemēram, izmantojot internetu).¹³ Neraugoties uz to, ka abos gadījumos tiek iegūts viens un tas pats autortiesību darbs un apmierinātas vienas un tās pašas līdzēju intereses, iestājas atšķirīgas juridiskās sekas. Līdz ar to secināms, ka jautājums par izplatīšanas tiesību izbeigšanos, saņemot datorprogrammu kā datu plūsmu, nevis materiālu nesēju, nav atzīstams par veiksmīgi atrisinātu. Atšķirīga juridiska vērtējuma sniegšana atkarībā no datorprogrammas piegādes formas tiek kritizēta arī juridiskajā literatūrā.¹⁴ Tiek arī norādīts, ka līdzēji, t.sk. patērētāji, būs izbrīnīti, kad sapratīs, ka viņu izdarītā datorprogrammas piegādes formas izvēle var būtiski ietekmēt viņu tiesību apjomu.¹⁵ Šādas duālas pieejas galvenais trūkums ir tas, ka tiek izjaukts līdzsvars starp autortiesību subjektu un pārējās sabiedrības interesēm, jo viens no šāda līdzsvara nodrošināšanas līdzekļiem ir autortiesību darbu izplatīšanas tiesību izbeigšanās princips.

Neraugoties uz to, ka datorprogrammu eksemplāru izplatīšana bez licencēm ir tiesiski un faktiski iespējama un datorprogrammas reproducēšana tās izmantošanai nepieciešamajā apjomā ir likumiski atļauta, tomēr prakse izplatīt datorprogrammas, tās licencējot, nav kļuvusi retāka pēc tam, kad tika nodibināta pienācīga likumiskā aizsardzība (tiek uzskatīts, ka līdz 20.gs. 80-to gadu sākumam, kad ASV nebija skaidrības, vai datorprogrammas tiks aizsargātas autortiesību ietvaros datorprogrammu licencēm bija būtiska loma aizsardzības nodrošināšanā¹⁶). Šāda pieeja ir izskaidrojama ar to, ka tā datorprogrammu izstrādātājiem ir iespēja elastīgi kontrolēt datorprogrammu izmantošanu, gan ierobežojot lietotāju tiesības (piemēram, nosakot, ka datorprogramma var tikt izmantota tikai nekomerciāliem mērķiem u.tml.), gan paplašinot to tiesības attiecībā pret likuma garantēto izmantošanas minimumu (piemēram, piešķirot tiesības padarīt datorprogrammu pieejamu sabiedrībai pa vadiem vai citādā veidā, ka tai var piekļūt individuāli izraudzītā vietā un individuāli izraudzītā laikā). Šādā veidā datorprogrammu izstrādātāji arī panāk, ka to lietotāji piekrīt vairākiem savu tiesību ierobežojumiem, t.sk. piekrīt datorprogrammu izstrādātāju noteiktajiem civiltiesiskās atbildības ierobežojumiem par datorprogrammu kļūdu radītajiem zaudējumiem.

¹² Šmite D., Dosbergs D., Borzovs J. *INFORMĀCIJAS UN KOMUNIKĀCIJAS TEHNOLOĢIJAS NOZARES TIESĪBU UN STANDARTU PAMATI*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 60. lpp.

¹³ Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on the implementation and effects of Directive 91/250/EEC on the legal protection of computer programs. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52000DC0199:EN:NOT> (aplūkots 25.07.2008.).

¹⁴ Diedrich F. *The CISG and Computer Software Revisited*. <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/diedrich1.html> (aplūkots 25.07.2008.).

¹⁵ Green S., Saidov D. *Software as Goods*. <http://cisgw3.law.pace.edu/cisg/biblio/green-saidov.html> (aplūkots 25.07.2008.).

¹⁶ Graham D.L. *Legal battles that shaped the computer industry*. Westport: Quorum Books, 1999, p. 125.

Datorprogrammu licenču (licenču līgumu) veidi un to īpatnības

Saskaņā ar Autortiesību likuma 42.panta 1.daļu „licence ir atļauja izmantot attiecīgo autortiesību darbu tādā veidā un ar tādiem noteikumiem, kādi norādīti licencē”. Jāatzīmē, ka licences legāļdefinīcija ir samērā lakoniska un, lai izprastu tās juridisko dabu, ir jāizvērtē juridiskajā literatūrā sniegtie licences jēdziena raksturojumi. Tā, piemēram, Latvijas juridiskajā literatūrā tiek norādīts, ka „ar licenci [...] autortiesībās saprot tikai darba lietošanas tiesības atvēlējumu otrai personai. [...] Licencēšanu var salīdzināt ar nomas, īres un patapinājuma līgumiem tradicionālajās civiltiesībās, kā arī personālservitūtu institūtu lietu tiesībās”¹⁷. Anglijas juridiskajā literatūrā tiek norādīts uz to, ka licence pēc būtības ir tiesību vai labuma (*interest* – angļu val.) īpašnieka atļauja citai personai darīt kaut ko ar šo tiesību vai labumu. Autortiesību gadījumā licence ir vienošanās starp autortiesību īpašnieku (licenciāru) un citu personu (licenciātu), ar kuru tai tiek atļauts veikt noteiktas darbības saistībā ar autortiesību darbu, kuru veikšana citādi būtu autortiesību pārkāpums.¹⁸ Autortiesību likuma izpratnē licence ir vienpusējs tiesisks darījums, savukārt, licences līgums ir divpusējs tiesisks darījums. Tomēr ne vienmēr šie divi darījumi, it īpaši datorprogrammu licencēšanas gadījumā, ir viegli nošķirami, jo liela nozīme tiek piešķirta licenciāta gribas izteikumam akceptēt licences noteikumus. Šādu situāciju var pielīdzināt pilnvaras un pilnvarojuma līguma savstarpējām attiecībām, respektīvi, licenciāta piekrišana licences noteikumiem konstituē licences līguma noslēgšanu. Jāatzīmē, ka arī Latvijas likumdevējs ne vienmēr skaidri nošķir licenci kā vienpusēju tiesisku darījumu no licences līguma kā divpusēja tiesiska darījuma. Tā, piemēram, Autortiesību likuma 44.panta 1.daļā ir noteikts, ka laiks, uz kādu noslēgts licences līgums vai izsniegta licence, tiek noteikts, pusēm vienojoties. No šāda formulējuma var secināt, ka arī licences spēkā esamības termiņš tiek noteikts, pusēm vienojoties, bet tāds regulējums ir pretrunā ar vienpusēja darījuma būtību, jo, kā pamatoti tiek norādīts, vienpusējs darījums ir tāds tiesisks darījums, kas ietver vienas personas gribas izteikumu, respektīvi, šāds darījums rada tiesiskās sekas, pamatojoties tikai uz vienas personas gribas izteikumu.¹⁹ Jāatzīmē, ka nepieciešamība konstatēt licenciāta gribas izteikumu, ar kuru tas pauž piekrišanu licences noteikumiem, ir aktuāla, it īpaši datorprogrammu licenču gadījumā, un tā tiks aplūkota tālākajā šī raksta izklāstā.

Raksturojot datorprogrammu licenču (licenču līgumu) veidus, pirmkārt, jāatzīmē, ka tie pamatā ir datorprogrammu izplatīšanas praksē nostiprinājušies datorprogrammu licenču veidi, kuru saturu parasti nosaka datorprogrammu izstrādātāji, un samērā reti šis licenču veids tiek īpaši regulēts normatīvajos tiesību aktos. Tā, piemēram, Autortiesību likums nesatur īpašu regulējumu attiecībā uz datorprogrammu licencēm, bet tāds regulējums ir ietverts, piemēram, Krievijas Federācijas Civilt kodeksā²⁰. Jāatzīmē, ka rodas arvien jauni datorprogrammu licenču veidi un ne vienmēr likumdevēji spēj tikt līdzti to samērā straujajai attīstībai.

Uz datorprogrammu licenču īpašo raksturu norāda arī tas, ka tās parasti tiek uzskatītas par licences līgumiem, respektīvi, divpusējiem tiesiskiem darījumiem. Tā, piemēram, programmatūras licence tiek definēta kā „lietotāja un programmatūras izstrādātāja juridiska vienošanās, kas nosaka programmatūras lietotāja tiesības un pienākumus, kā arī programmatūras izplatītāja atbildību”²¹. Jāatzīmē, ka licences līgums tiek noslēgts tikai tad, kad potenciālais datorprogrammas lietotājs izsaka savu gribu tikt saistītam ar datorprogrammas licences noteikumiem. Līgumu starp datorprogrammas izstrādātāju (autortiesību subjektu) un datorprogrammas lietotāju mēdz saukt arī par galalietotāja licences līgumu (*end user licence agreement* – angļu val. jeb saīsināti – EULA), pretstatot to līgumiem ar datorprogrammas izplatītājiem, kas paši nelieto attiecīgās datorprogrammas. Šāds līgums tiek definēts kā „likumīga vienošanās starp programmas ražotāju un

¹⁷ Grudulis M. *Ievads Autortiesībās*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 181. lpp.

¹⁸ Bainbridge I.D. *Intellectual property. Sixth edition*. Harlow: Pearson Education Limited, 2007, p. 97–98.

¹⁹ Kalniņš E. *Privāttiesību teorija un prakse. Raksti privāttiesībās*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 139. lpp.

²⁰ *Гражданский кодекс Российской Федерации*. <http://www.gk-rf.ru/statal1286> (aplūkots 25.07.2008.).

²¹ Programmatūras licence. *Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm*.

<http://termini.lza.lv/term.php?term=programmat%C5%ABras%20licence&list=&lang=LV> (aplūkots 25.07.2008.).

pircēju. Atzīmi par šo vienošanos parasti vai nu ieraksta uz programmatūras pakotnes, vai arī instalēšanas laikā izspīdina displeja ekrānā²². Tomēr uz datorprogrammas pakotnes ierakstīti (tajā ievietoti) vai uz displeja (monitora) ekrāna izspīdināti noteikumi ir tikai vienpusējs gribas izpaudums, kamēr tos nav akceptējis potenciālais datorprogrammas lietotājs. Tāpat jāatzīmē, ka attiecībā uz standarta datorprogrammām atsevišķos gadījumos tiek slēgti licenču līgumi, kas netiek izvietoti uz datorprogrammas pakotnes (vai ievietoti tajā) vai izspīdināti uz monitora ekrāna, bet gan tiek slēgti, abiem līdzējiem parakstot rakstveidā izteiktu dokumentu. Šādi licenču līgumi to noslēgšanas aspektā un spēkā esamības konstatācijas aspektā ir līdzīgi citiem licenču līgumiem, ar kuriem tiek izsniegta licence izmantot autortiesību darbu. Saturiskajā aspektā šādi līgumi mēdz atšķirties ar to, ka tie var ietvert arī noteikumus par datorprogrammu turpmāko uzturēšanu, datorprogrammu lietotāju apmācību un citus noteikumus, kas nav raksturīgi klasisko autortiesību darbu licenču līgumiem. Šādu noteikumu nepieciešamību nosaka tas, ka datorprogrammas parasti tiek nepārtraukti pārveidotas, lai novērstu tajās konstatētās kļūdas un uzlabotu funkcionalitāti. Tāpat pasūtītājam, izmantojot datorprogrammu, parasti ir svarīgi gūt nevis estētisku baudījumu, bet gan iespējami efektīvi izmantot tās nodrošināto funkcionalitāti, kas var nozīmēt, ka pasūtītājam būs nepieciešama speciāla apmācība. Praksē datorprogrammu izstrādātāji (izplatītāji) parasti cenšas slēgt atsevišķus līgumus, nodalot datorprogrammu licencēšanu no to uzturēšanas un citām ar to funkcionēšanas nodrošināšanu saistītām darbībām. Šāda pieeja tiek pamatoti kritizēta, norādot, ka abu līdzēju interesēs ir skaidri definēt savstarpējās attiecības vienā līgumā. Tiek norādīts, ka viens līgums izslēdz nekoncekventu definēto jēdzienu lietošanu, nodrošina, ka kompensācijas ir koordinētas un atvieglo licenciātam iespēju pārvaldīt izmaksas, kas jāmaksā licenciāram.²³

Datorprogrammu licences, kas izvietotas uz datorprogrammu eksemplāru iepakojumiem (izvietotas tajos), parasti tiek apzīmētas ar angļu valodas terminu „shrink-wrap license” (alternatīvi tiek lietoti arī angļu val. termini „box-top license” un „tear-me-open license”), kas burtiskā tulkojumā nozīmē „saplēstā iepakojuma licence”. Domājams, ka šo nosaukumu cilme ir saistīta ar šāda veida licencēs parasti ietverto norādi, ka lietotājs tām izsaka piekrišanu, atverot iepakojumu. Labskanīguma trūkuma dēļ šāds apzīmējums latviešu valodā netiek izmantots, kaut arī pašas licences ir plaši izplatītas. Uz datorprogrammas eksemplāra iepakojuma izvietotā licence tiek definēta kā „programmatūras iepakojuma ārpusē uzdrukāta licence, kas satur pircējam adresētu paziņojumu, ka, atverot programmatūras iepakojumu, pircējam kļūst saistoši licencē izteiktie noteikumi. Uz programmatūras iepakojuma izvietotā licence parasti ietver noteikumus, kas (1) aizliedz lietotājam veikt programmatūras neatļautu kopēšanu, (2) aizliedz lietotājam pārveidot programmatūru, (3) ierobežo programmatūras izmantošanu tikai uz viena datora, (4) ierobežo izstrādātāja atbildību, (5) satur izstrādātāja atteikumu no garantijām”²⁴. Protams, t.s. uz datorprogrammas iepakojuma izvietotā licence parasti tiek lietota standarta datorprogrammu izplatīšanas gadījumā, nevis izplatot pēc individuālā pasūtījuma izstrādātās datorprogrammas. Tieši nepieciešamība masveidā izplatīt programmatūru un praktiskas grūtības vai pat neiespējamība noslēgt ar katru programmatūras lietotāju individuālu līgumu tiek minēta kā iemesls īpašas līguma noslēgšanas kārtības ieviešanai, izvietojot licences noteikumus uz programmatūras iepakojuma.²⁵ Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka licences noteikumi faktiski uz datorprogrammas iepakojuma izvietoti netiek, bet parasti uz tiem ir tikai atsauce, norādot, ka šie noteikumi ir iepakojuma iekšpusē (turklāt arī šāda prakse ne vienmēr tiek ievērota, un datorprogrammas licences noteikumus tās eksemplāra pircējs var pirmo reizi ieraudzīt arī tikai elektroniskā veidā pirms instalēšanas procesa sākšanas). Līdz ar to secināms, ka augstāk minētā uz datorprogrammas iepakojuma izvietotās licences definīcija neatbilst faktiskajai situācijai.

²² Galalietotāja licences līgums. *Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm*.

<http://www.termini.lv/index.php?term=end%20user%20licence%20agreement&lang=EN&terms=licence> (aplūkots: 25.07.2008.).

²³ Overly M., Kalyvas R.J. *Software Agreements Line by Line*. [B.v.] Aspatore, Inc., 2004, p. 11.

²⁴ Garner A.B. (Editor in Chief) *Black's Law Dictionary. Eighth Edition*. St.Paul: West, a Thomson business, 2004, p. 939.

²⁵ Reed C., Angel J. (editors) *Computer Law. The Law and Regulation of Information Technology. Sixth Edition*. New York: Oxford University Press Inc., 2007, p. 109.

Uz datorprogrammas iepakojuma izvietotajai licencei ir arī plaši izplatīts elektroniskais analogs, kuru mēdz apzīmēt ar angļu val. terminu „point-and-click agreement” (alternatīvi tiek lietoti arī angļu val. termini „e-contract”, „click-wrap license”, „click-wrap agreement” u.c.). Pēc autora domām, lai latviski apzīmētu uz datorprogrammas iepakojuma izvietotās licences analogu, kas tiek lietots elektroniskajā vidē, būtu lietojams termins „elektroniskā licence”. Datorprogrammas lietotājam piekrītot elektroniskajā licencē izteiktajiem noteikumiem, tiek noslēgts elektroniskās licences līgums. Elektroniskās licences līgums tiek definēts kā „uz programmatūras iepakojuma izvietotās licences elektroniskā versija, kurā ietvertajiem uz ekrāna attēlotajiem noteikumiem datorlietotājs piekrīt, noklikšķinot noteiktā vietā uz ekrāna attēla. Elektroniskās licences līgums parasti ietver prasību noteikti akceptēt tā noteikumus tikai vienreiz, bet var saturēt prasību lietotājam akceptēt jebkādas turpmākās izmaiņas šādā līgumā neatkarīgi no tā, vai lietotājs tiek informēts par tām”²⁶. Arī elektroniskās licences plašā izplatība ir pamatojama ar nepieciešamību masveidā izplatīt datorprogrammas un praktiskajām grūtībām vai pat neiespējamību noslēgt ar katru datorprogrammas lietotāju individuālu līgumu. Attiecībā uz abiem datorprogrammu licenču veidiem (uz datorprogrammas iepakojuma izvietoto licenci un elektronisko licenci) pastāv virkne problēmu, kas saistītas ar to spēkā esamību (jāatzīmē, ka šādas problēmas datorprogrammu izplatīšanas īpašās prakses dēļ ir raksturīgas ne tikai Latvijas tiesību sistēmai). Uz datorprogrammas iepakojuma izvietotās licences gadījumā nav pamata konstatēt licences līguma noslēgšanu ar konkludentām darbībām, jo Autortiesību likums paredz, ka licences līgums var tikt noslēgts mutvārdos vai rakstveidā, bet saskaņā ar Civillikuma 1428.pantu gribas izteikums ar konkludentām darbībām nav atzīstams ne par rakstveidā izteiktu gribu, ne mutvārdos izteiktu gribu²⁷ (pretēji, piemēram, Baltkrievijas Civillikuma 159.panta 2.daļā noteiktajam, kad klusējot izteiktā griba tiek atzīta par mutvārdos izteiktu gribu²⁸). Otrkārt, datorprogrammas licences līgumu noslēgšanai nepieciešama potenciālā lietotāja izteikta griba tikt saistītam ar licences noteikumiem, bet ne vienmēr ir nosakāms, kādos gadījumos ir pamats uzskatīt, ka tāds izteikums ir noticis, un kurā brīdī licences līgums ir stājies spēkā. Īpaši sarežģīti tas ir gadījumos, kad datorprogrammas pircējam nav bijusi iespēja iepazīties ar licences noteikumiem, pirms tie kļūst tam saistoši, vai arī kad šāda iespēja ir būtiski apgrūtināta.

Attiecībā uz licences līguma spēkā stāšanos gadījumos, kad licences noteikumi ir izvietoti uz datorprogrammas iepakojuma, anglosakšu juridiskajā literatūrā tiek norādīts, ka oferents (licenciārs) nevar vienpusējā kārtā deklarēt, ka programmatūras pircēja klusēšana konstituē akceptu, un ka līgums nevar arī tikt ultimātīvi uzspiests otram līdzējam.²⁹ Šāds secinājums tiek pamatots ar to, ka ofertes izteicējs nav saņēmis akceptu, kas izpaudies kā licenciāta veikta darbība – programmatūras iepakojuma saplēšana.³⁰ Autorprāt, var piekrist tam, ka uz datorprogrammas iepakojuma izvietotā licence (arī elektroniskā licence) ir reizē oferte noslēgt licences līgumu un šāds līgums jāvērtē kā līgums, kas tiek noslēgts starp klātneesošiem līdzējiem. Tāpēc uz to ir attiecināmi vispārējie civiltiesību noteikumi par līgumu noslēgšanu starp klātneesošiem līdzējiem tiktāl, cik speciālās normas nenosaka īpašu noslēgšanas kārtību (kā jau iepriekš tika minēts – tāda īpaša kārtība ir noteikta, piemēram, Krievijas Federācijas Civillikoksā). Ņemot vērā, ka Civillikuma 1537.pantā ir noteikts, ka, „ja līgumu slēdz starp klātneesošiem, tad tas uzskatāms par galīgi noslēgtu no tā brīža, kad tas, kam piedāvāts priekšlikums, paziņo priekšlikuma piedāvātājam par tā pieņemšanu, kaut arī priekšlikuma piedāvātājs vēl nebūtu paziņojumu saņēmis”, rodas jautājums, vai datorprogrammas iepakojuma atplēšanu var uzskatīt par akceptu, kuru oferents vēl nav saņēmis. Domājams, ka šāds iztulkojums nav pamatots, jo akcepts šajā gadījumā vispār netiek

²⁶ Garner A.B. (Editor in Chief) *Black's Law Dictionary. Eight Edition*. St.Paul: West, a Thomson business, 2004, p. 1195.

²⁷ skat. arī Torgāns K. (Zin. red.) *Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400.p.)*. Otrais izdevums. Rīga: Mans Īpašums, 2000, 38.–39. lpp.

²⁸ *Гражданский кодекс Республики Беларусь*.

<http://www.pravo.by/webnpa/text.asp?RN=HK9800218#&Chapter=9&Paragraph=1> (aplūkots 30.03.2008.).

²⁹ Reed C., Angel J. (editors) *Computer Law. The Law and Regulation of Information Technology. Sixth Edition*. New York: Oxford University Press Inc., 2007, p. 44.

³⁰ *Ibid.*, p. 44.; skat. arī *ibid.*, p. 109.

nosūtīts oferentam. Līdz ar to, ja datorprogrammas eksemplāra pircējs nedara zināmu licenciāram savu akceptu, licences līguma spēkā esamība ir apšaubāma (uz to tiek norādīts arī juridiskajā literatūrā³¹). Minētā problemātika tiek ilustrēta ar Skotijā iztiesāto lietu *Beta Computers (Europe) Ltd. v Adobe Systems (Europe) Ltd*³². Minētajā lietā pasūtītājs (kompānija *Adobe*) telefoniski pasūtīja no piegādātāja (kompānijas *Beta*) trešās personas (kompānijas *Informix*) datorprogrammas standarta pakotni. Piegādātājs piegādāja pasūtīto datorprogrammas pakotni, uz kuras bija izvietots paziņojums, ka ar datorprogrammas iepakojuma atvēršanu tiek akceptēti licencē ietvertie noteikumi. Pasūtītājs neatvēra datorprogrammas iepakojumu un izrādīja vēlmi atgriezt to piegādātājam. Piegādātājs atteicās pieņemt datorprogrammas pakotni atpakaļ un pieprasīja samaksāt pirkuma maksu. Pasūtītājs norādīja uz to, ka tā darījums ar piegādātāju bija ar nosacījumu, ka līgums par datorprogrammas piegādi būs stājies spēkā tikai tad, ja pasūtītājs iepazīsies ar licences noteikumiem un akceptēs tos. Tiesa atzina, pirmkārt, ka datorprogrammas piegādes līgums, kas noslēgts, izdarot telefonisku pasūtījumu, nav stājies spēkā, līdz pasūtītājs nav iepazīsies ar licences noteikumiem un tos akceptējis. Līdz ar to konkrētajā gadījumā līgums netika noslēgts. Otrkārt, tiesa konstatēja, ka, ja datorprogrammas pircējs bija akceptējis licences noteikumus, atverot datorprogrammas iepakojumu, tad licenciārs ir tiesīgs piemērot minētos noteikumus, pamatojoties uz Skotijas tiesību doktrīnu *ius quaesitum tertio* (respektīvi, kā trešā persona, kas gūst labumu no līguma, kura dalībiece tā nav³³). Treškārt, tiesa konstatēja, ka licences noteikumi paši par sevi nebija pietiekami, lai konstituētu līgumu starp licenciāru un datorprogrammas pakotnes pircēju, un ir nodalāmi no pamatdarījuma starp programmatūras pakotnes pircēju un tās piegādātāju. Minētie tiesas secinājumi lielā mērā balstās uz Skotijas tiesību īpatnībām, taču attiecībā uz licences, kas izvietota uz datorprogrammas iepakojuma, spēkā esamību tiesas secinājumi ir universāli, tādēļ pastiprina šaubas par šādu licenču reālu piemērojamību. Problēmas rada arī tas apstāklis, ka parasti datorprogrammu licenču noteikumi nemaz nav izvietoti uz datorprogrammu iepakojumiem un nereti uz tiem pat nav norādīts, ka pircējs tiks saistīts ar licences līguma noteikumiem. Tā, piemēram, saskaņā ar Lielbritānijā veiktu pētījumu³⁴ no 25 tā ietvaros iegādātajām datorprogrammu pakotnēm 14 nebija pat norādes uz iepakojuma, ka, lai uzstādītu datorprogrammu, ir jāakceptē licences līgums. Tikai 4 gadījumos bija norādīta interneta mājas lapas adrese, kur var iepazīties ar licences līguma noteikumiem (šādi pircējs varētu pirms pirkšanas iepazīties ar līguma noteikumiem, kaut arī, autorprāt, tas nevar tikt atzīts par pircēja pienākumu). Vēl 6 gadījumos bija iespējams iepazīties ar rakstiskiem licences līguma noteikumiem, pārējos gadījumos tie tika attēloti uz monitora ekrāna. Turklāt vienā gadījumā pircējam tehniski bija liegta iespēja kopēt līguma tekstu, lai to izdrukātu. Angļu juridiskajā literatūrā ir izteikts viedoklis, ka datorprogrammas licences līgums, kas izvietots uz datorprogrammas iepakojuma, varētu tikt vērtēts kā pirkuma līguma blakus līgums, taču šī hipotēze vēl nav apstiprināta britu tiesās.³⁵ Domājams, ka datorprogrammas licences līguma atzīšana par datorprogrammas eksemplāra pirkuma līguma blakus līgumu būtu iespējama gadījumos, kad abi līgumi tiek slēgti ar vienu un to pašu personu, bet ne gadījumos, kad piegādātājs un licenciārs ir dažādas personas.

Elektroniski noslēgto datorprogrammu licenču līgumu spēkā esamība ir apšaubāma tādēļ, ka nav viennozīmīgi skaidrs, vai vienmēr ir pamats konstatēt datorprogrammas lietotāja gribu tikt saistītam ar līguma noteikumiem. Tā, piemēram, ASV Ņujorkas Dienvidu apgabaltiesas izskatītajā lietā *Specht v Netscape Communication Corp.*³⁶, kur tiesai vajadzēja izšķirt jautājumu par arbitražas

³¹ Ibid., p. 45.

³² Lieta: *Beta Computers (Europe) Ltd v Adobe Systems (Europe) Ltd* [1996]. Citēts pēc: Reed C., Angel J. (editors) *Computer Law: The Law and Regulation of Information Technology. Sixth Edition*. New York: Oxford University Press Inc., 2007, p. 45–46.

³³ skat. <http://slcc.strath.ac.uk/scotslawcourse/contract/con2/start/iqt.htm> (aplūkots 25.07.2008.).

³⁴ Belgrove C. *Whose licence is it Anyway? a study of end user licence agreements for computer software*. http://www.ncc.org.uk/nccpdf/poldocs/NCC195rr_whose_licence.pdf (aplūkots 25.07.2008.).

³⁵ Phillips J., Firth A. *Introduction to Intellectual Property Law. Fourth edition*. London, Edinburgh: Butterworths, 2001, p. 352.

³⁶ Lieta: *Specht v Netscape Communication Corp.* [2001] <http://www.nysd.uscourts.gov/courtweb/pdf/D02NYSC/01-07482.PDF> (aplūkots 25.07.2008.).

klauzulas piemērojamību, tika apskatīts jautājums par elektroniskās licences līguma spēkā esamību, kurā minētā klauzula bija iekļauta. Minētajā lietā četri prasītāji bija lejupielādējuši no atbildētāja interneta mājas lapas atbildētāja izstrādāto bezmaksas datorprogrammu „SmartDownload”, savukārt, vēl viens prasītājs apgalvoja, ka lejupielādētājs minēto datorprogrammu no kompānijas *ZDNet* mājas lapas, kurā tiek piedāvāts lejupielādēt bezmaksas programmatūru. Atbildētāja mājas lapas sadaļā, kur tika dota iespēja lejupielādēt minēto datorprogrammu, bija attēlota virtuāla poga ar uzrakstu „Download” (lejupielādēt – latv. val.), kuru noklikšķinot mājas lapas apmeklētājs iniciēja datorprogrammas lejupielādi. Vienīgo atsauci uz licences līgumu šajā mājas lapā tās apmeklētājs varēja ieraudzīt tikai tad, kad paritināja to zemāk. Ja mājas lapas apmeklētājs tā izdarīja (šāda darbība nebija obligāti veicama, lai veiktu datorprogrammas lejupielādi), tad viņš varēja ieraudzīt aicinājumu apskatīt un piekrist lejupielādējamās datorprogrammas licences līgumam pirms lejupielādes veikšanas. Uzklīkšķinot uz minētā aicinājuma, apmeklētājs atvēra mājas lapas sadaļu ar nosaukumu „Licence & Support Agreements” (licenču un uzturēšanas līgumi – latv. val.). Minētajā sadaļā mājas lapas apmeklētājs tika informēts par to, ka atbildētāja programmatūras lietošana notiek saskaņā ar licences līgumu, kas mājas lapas apmeklētājam jāizlasa pirms atbildētāja programmatūras lejupielādes. Zem minētā paziņojuma mājas lapas apmeklētājam bija iespēja uzklīkšķināt uz attiecīgās datorprogrammas licences līguma nosaukuma, tā atverot pilnu licences līguma tekstu atsevišķā mājas lapā. Licences līgumā bija norādīts, ka, noklikšķinot uz piekrišanas pogas vai instalējot vai lietojot datorprogrammu, persona kļūst saistīta ar licences līguma noteikumiem. Izvērtējot, vai konkrētajā gadījumā starp prasītājiem, kas lejupielādēja atbildētāja datorprogrammu no tā mājas lapas, un atbildētāju pastāv spēkā esošs līgums, tiesa secināja, ka līgums netika noslēgts, jo personas, kas lejupielādēja atbildētāja datorprogrammu, nepauda savu piekrišanu licences līguma noteikumiem. Tiesa norādīja, ka atbildētāja datorprogrammas lejupielādēšana pati par sevi nevar tikt atzīta par darbību, ar kuru persona izsaka piekrišanu licences līgumam. Tiesa arī atzina, ka gadījumā, ja atbildētāja datorprogramma tika lejupielādēta no kompānijas *ZDNet* mājas lapas, prasītāja pozīcijas attiecībā uz licences līguma spēkā neesamību esot vēl stiprākas, jo minētajā mājas lapā nebija pat atsauces uz licences līgumu. Pamatojoties uz apskatīto tiesas lēmumu, secināms, ka datorprogrammas pircējam nav pienākuma meklēt, vai attiecībā uz konkrēto datorprogrammu ir izsniegta licence, pat tad, ja atsaucē uz licences līgumu ir izvietota tajā pašā mājas lapā, no kuras attiecīgā datorprogramma tiek lejupielādēta. Tāpat secināms, ka piekrišanai licences līgumam ir jābūt pietiekami skaidrai, respektīvi, datorprogrammas pircējam jāapzinās, ka ar konkrēto darbību (piemēram, virtuālas pogas noklikšķināšanu) tas paudīs savu gribu akceptēt licences līgumu. Juridiskajā literatūrā, ilustrējot ar piemēru no ASV tiesu prakses lietā *Hubbert v Dell Corporation*³⁷, gan tiek norādīts, ka pirkuma līguma noteikumu pieejamība, izmantojot hipersaiti, var būt pietiekams apstāklis, lai konstatētu, ka pircējam tie ir bijuši saistoši. Tiek norādīts arī uz to, ka elektroniskie licences līgumi visdrīzāk tiek atzīti par piemērojamiem dažās jurisdikcijās (t.sk. ASV, Austrālijā un Kanādā).³⁸ Tāpat tiek norādīts uz šādas nostājas negatīvo iezīmi, jo tā ir vairāk procesuāli agresīva un tādējādi lietotājiem mazāk draudzīga (domājams, ka salīdzinājums ir ar klasisko pieeju līgumu noslēgšanai – R.G.). Tiek arī norādīts uz to, ka līguma noteikumiem ir jābūt skaidriem un patērētājam saprotamiem, kā arī patērētājam ir jābūt iespējai uzdot jautājumu par noteikumiem, kas tam nav saprotami.³⁹

Datorprogrammu licenču mijiedarbība ar patērētāju tiesībām

Ņemot vērā datorprogrammu licenču izsniegšanas (licenču līgumu noslēgšanas) raksturu, kas izpaužas datorprogrammu lietotāju ļoti ierobežotajās iespējās izdarīt informētu izvēli un

³⁷ Lieta: *Hubbert v Dell Corporation* [2005].

<http://www.state.il.us/court/Opinions/AppellateCourt/2005/5thDistrict/August/Html/5030643.htm>

(aplūkots:

25.07.2008.).

³⁸ Reed C., Angel J. (editors) *Computer Law. The Law and Regulation of Information Technology. Sixth Edition*. New York: Oxford University Press Inc., 2007, p. 110.

³⁹ *Ibid.*, p. 110–111.

ietekmēt noslēdzamā līguma saturu, aktuāls ir jautājums par patērētāju tiesību aizsardzības normu attiecināmību uz datorprogrammu licenču līgumiem. Vērtējot, vai patērētāji varētu prasīt atzīt datorprogrammu licenču līgumu noteikumus par spēkā neesošiem no līguma noslēgšanas brīža, pamatojot savu prasību ar to, ka attiecīgie noteikumi nav apspriesti un ir netaisnīgi saskaņā ar Patērētāju tiesību aizsardzības likumu⁴⁰ vai prasīt citu Patērētāju tiesību aizsardzības likumā preču ražotājam, pārdevējam (importētājam) noteikto prasību izpildi, secināms, ka šis jautājums ietilpst augstāk minētā likuma darbības sfērā. Likuma 1.panta 6.punktā ir norādīts, ka prece ir „jebkura lieta, ko piedāvā vai pārdod patērētājam”. Tajā pašā laikā ES direktīvas 99/44/EK „Par dažiem patēriņa preču tirdzniecības aspektiem un saistītajām garantijām”⁴¹ 2.panta (b) daļā noteikts, ka par precēm tiek atzītas tikai kustamas ķermeniskas lietas. Kā redzams, tad Patērētāju tiesību aizsardzības likums paredz plašāku preces definīciju, nekā augstāk minētā direktīva, un tādā veidā iekļauj sava regulējuma sfērā nevien datorprogrammu eksemplārus, bet arī datorprogrammu izmantošanas tiesības, kas tiek nodotas ar licenču palīdzību. Pretēja situācija ir, piemēram, Lielbritānijā⁴². Arī ES regulējums drīzāk neietver datorprogrammu izmantošanas tiesības kā bezķermeniskas lietas patērētāju preču definīcijā. Jāatzīmē, ka, ja datorprogrammas izmantošanas tiesības tiek iegūtas uz ierobežotu laiku, tad konstatējams datorprogrammas īres (nomas) gadījums, respektīvi, Patērētāju tiesību aizsardzības likuma izpratnē patērētājam tiek sniegts pakalpojums.

Vērtējot datorprogrammu dažādu licenču līgumu noteikumu atbilstību patērētāju tiesību aizsardzības tiesību normām, jāatzīmē, ka pastāv virkne kopēju tendenču, kas izpaužas patērētājiem noteikta veida nelabvēlīgu noteikumu iekļaušanā. Attiecīgie noteikumi var tikt atzīti par netaisnīgiem un līdz ar to par spēkā neesošiem no attiecīgā līguma noslēgšanas brīža. Tāpat jāatzīmē, ka datorprogrammu licenču līgumi nereti netiek formulēti vienkāršā un saprotamā valodā⁴³, kas nonāk pretrunā ar Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 6.panta 2.daļā nostiprinātajai prasībai, ka „līguma noteikumi formulējami vienkāršā un saprotamā valodā”. Šādi noteikumi saskaņā ar augstāk minēto likuma panta 2¹. daļu jātulko par labu patērētājam.

Kā patērētājiem nelabvēlīgi un potenciāli prettiesiski datorprogrammu licenču noteikumi tiek minēti⁴⁴ šādi:

- 1) noteikumi, kas aizliedz veikt salīdzinošos testus ar citām datorprogrammām, publiskojot to rezultātus vai informējot par tiem trešās personas (šādi noteikumi nonāk pretrunā ar LR Satversmes 100.pantā nostiprināto vārda brīvības principu, kā arī ierobežo citu patērētāju iespējas saņemt vispusīgu un pilnīgu informāciju par precī – R.G.);
- 2) noteikumi, kas datorprogrammas izstrādātājam atļauj ievākt informāciju par tās lietotāja izmantoto programmatūru, citiem elektroniskā formā uz lietotāja datora uzglabātiem autortiesību darbiem (šādi noteikumi robežojas ar personas tiesību uz privātuma aizsardzību pārkāpumu);
- 3) noteikumi, kas atļauj datorprogrammas izstrādātājam papildus licencētajai datorprogrammai, ko lietotājs iegādājies vai saņēmis bezmaksas, instalēt lietotāja datorā arī citas datorprogrammas bez atsevišķas lietotāja piekrišanas (tās, piemēram, var būt datorprogrammas, kas ievāc dažāda veida informāciju no lietotāja datora vai rāda dažādus reklāmas paziņojumus; šādi noteikumi atkarībā no konkrētajiem apstākļiem var tikt vērtēti kā patērētāju izvēles brīvību ierobežojoši – R.G.);

⁴⁰ Patērētāju tiesību aizsardzības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1999. 1.aprīlis, Nr. 104/105.

⁴¹ Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council of 25 May 1999 on certain aspects of the sale of consumer goods and associated guarantees. *Official Journal*, L 171, 07.07.1999, p. 0012 - 0016.

⁴² Bainbridge I.D. *Introduction to Information Technology Law. Sixth Edition*. Harlow: Pearson Education Limited, 2008, p. 250.

⁴³ Belgrove C. *Whose licence is it Anyway? a study of end user licence agreements for computer software*. http://www.ncc.org.uk/nccpdf/poldocs/NCC195rr_whose_licence.pdf (aplūkots 25.07.2008.).

⁴⁴ Patērētājiem nelabvēlīgo un potenciāli prettiesisko datorprogrammu licenču noteikumu uzskaitījums ir norādīts, piemēram, šādos avotos: Newitz A. *Dangerous Terms: A User's Guide to EULAs*. February, 2005. <http://www.eff.org/wp/dangerous-terms-users-guide-eulas> (aplūkots 25.07.2008.); Belgrove C. *Whose licence is it Anyway? a study of end user licence agreements for computer software*. http://www.ncc.org.uk/nccpdf/poldocs/NCC195rr_whose_licence.pdf (aplūkots 25.07.2008.).

- 4) noteikumi, kas aizliedz lietotājam veikt darbības, kuras nepieciešamas, lai izpētītu datorprogrammu vai nodrošinātu tās sadarbību ar citām datorprogrammām (šīs darbības mēdz aizliegt arī tiktāl, cik to pieļauj piemērojamais likums, kas, ņemot vērā to, ka licenču līgumos tiek minēti visdažādākie piemērojamie likumi, būtiski apgrūtina patērētāja iespējas noskaidrot savu tiesību apjomu; jāatzīmē, ka pilnīgs aizliegums nonāk pretrunā ar Autortiesību likuma 30.pantā nostiprinātajām datorprogrammas kopiju likumīgo ieguvēju tiesībām – R.G.);
- 5) noteikumi, kas aizliedz lietotājam izmantot datorprogrammas, kas var ietekmēt licencētās datorprogrammas darbības efektivitāti vai kontrolēt tās veiktās aktivitātes lietotāja datorā (šādi noteikumi var tikt vērtēti kā patērētāju izvēles brīvību ierobežojoši – R.G.);
- 6) noteikumi, kas nosaka, ka, akceptējot attiecīgo datorprogrammas licences līgumu, lietotājs piekrīt visām turpmākajām licences līguma izmaiņām, turklāt viņu par attiecīgajām izmaiņām var neinformēt (šādi noteikumi saskaņā ar Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 6.panta 3.daļas 12.punktu ir vērtējami kā netaisnīgi līguma noteikumi – R.G.);
- 7) noteikumi, kas izslēdz datorprogrammas izstrādātāja atbildību par tās lietotājam nodarītajiem zaudējumiem (šādi noteikumi atkarībā no konkrētajiem apstākļiem var tikt vērtēti kā netaisnīgi līguma noteikumi saskaņā ar Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 6.panta 3.daļas 1.punktu, jo saskaņā ar minētā likuma 5.panta 2.daļas 5.punktu tie var tikt vērtēti kā tādi noteikumi, kas patērētāju nostāda neizdevīgā stāvoklī un ir pretrunā ar labticīguma prasībām – R.G.);
- 8) noteikumi, kas aizliedz atsavināt licenci tālāk trešajām personām arī tad, ja lietotājs nesaglabā nevienu datorprogrammas eksemplāru un izdzēš datorprogrammu no sava datora (šādi noteikumi faktiski pārkāpj izplatīšanas tiesību izbeigšanās principu, kas nostiprināts Autortiesību likuma 32.pantā, gadījumos, kad ar licenci tiek izplatīta materiālā nesējā ierakstīta datorprogramma – R.G.);
- 9) citi noteikumi.

Kā redzams no augstāk minētā uzskaitījuma, datorprogrammu licenču līgumu noteikumi var nonākt ne tikai pretrunā ar patērētāju tiesību aizsardzības normām, bet arī ar vispārējiem civiltiesību regulējumiem un nepamatoti ierobežot atsevišķas cilvēktiesības (tiesības uz vārda brīvību, tiesības uz privātuma aizsardzību).

Datorprogrammas eksemplāra atgriešanas tiesības

Ņemot vērā augstāk minēto, ka datorprogrammu licenču līgumu noteikumi nereti ir patērētājiem (un datorprogrammu lietotājiem plašākā nozīmē) nelabvēlīgi un potenciāli prettiesiski, svarīgas ir datorprogrammas eksemplāra vai lietošanas tiesību pircēja tiesības atkāpties no attiecīgā pirkuma līguma, pamatojot atkāpšanos ar nevēlēšanos piekrist datorprogrammas licences līgumam.

Attiecībā uz datorprogrammas eksemplāra pircēja tiesībām gadījumos, kad tas atsakās no tam piedāvātajiem licences līguma noteikumiem un vēlas atgriezt pārdevējam datorprogrammas eksemplāru, saņemot atpakaļ par to samaksāto naudu, konstatējama virkne grūtību šādas tiesības precīzi determinēt un īstenot. Izšķir divas dažādas standarta datorprogrammu iegādes situācijas. Pirmā ir situācija, kad datorprogrammas eksemplārs tiek pirktas kā patstāvīgs pirkuma objekts, piemēram, iegādājoties datorprogrammas pakotni vai lejupielādējot par maksu datorprogrammas eksemplāru no interneta mājas lapas. Otrā ir situācija, kad standarta datorprogrammas eksemplārs tiek iegādāts kopā ar jaunas tehnikas vienību (parasti – datoru). Otrajā gadījumā lietotājam tiek piedāvāts noslēgt t.s. datorprogrammas OEM versijas galalietotāja licences līgumu (OEM ir saīsinājums terminam „original equipment manufacturer”, kas tulkojumā nozīmē „oriģinālā aprīkojuma ražotājs”). Datorprogrammas OEM versijas galalietotāja licences līgumam parasti ir raksturīga virkne atšķirību no parastajiem datorprogrammu galalietotāju licenču līgumiem. Pirmkārt, tā kā šādi izplatīta datorprogramma jau ir uzstādīta uz datora, ko nopērk galalietotājs, tad piekrišanu tās licences noteikumiem galalietotājs neizsaka ar datorprogrammas pakotnes atvēršanu vai ar elektroniskās licences akceptēšanu, bet gan ar to, ka uzsāk lietot šādu datorprogrammu.

Otrkārt, šādu datorprogrammu parasti ir aizliegts atdalīt no tā datora, uz kura tā vienreiz uzstādīta, kā arī pastāv citi ierobežojumi, kas atkarīgi no konkrētā datorprogrammas izstrādātāja licencēšanas politikas. Jāatzīmē, ka, piemēram, kompānija *Microsoft* norāda, ka tās datorprogrammu OEM versiju galalietotāju licenču līgumi ir līgumi starp sistēmas veidotājiem (*system builders* – angļu val.) un datorprogrammu galalietotājiem.⁴⁵ Tātad tie nav līgumi starp kompāniju *Microsoft* un datorprogrammu galalietotājiem, kā tas ir gadījumos, kad datorprogrammu eksemplāri tiek atsavināti galalietotājiem kā patstāvīgi objekti. Sistēmas veidotājs ir persona, kas datorprogrammas uzstāda uz datora un apņemas tās noteiktu laiku uzturēt (tomēr jāatzīmē, ka šī nav legāldefinīcija un izpratne par sistēmas veidotāja pienākumiem attiecībā pret galalietotāju var būt dažāda atkarībā no līguma, kas tiek noslēgts starp datorprogrammas izstrādātāju un attiecīgo personu). Lai nodrošinātu to, ka sistēmas veidotājs uzņemas kļūt par līdzēju attiecībās ar programmatūras galalietotāju, datorprogrammas izstrādātājs parasti noslēdz ar to līgumu, kurā šādi pienākumi tiek atrunāti. Šāds līgums var, piemēram, tikt noslēgts ar konkludentām darbībām, personai atverot datorprogrammas pakotni, kas izplatāma saskaņā ar OEM versijas galalietotāja licences noteikumiem (šeit var saskatīt līdzību ar galalietotāja licences līguma noslēgšanu, atverot datorprogrammas pakotni). Ja datorprogrammas pakotne netiek atvērta, tad to var brīvi izplatīt, respektīvi, bez pienākuma izplatīt kopā ar datoru. Praksē ir konstatējama tendence, kad personas iegādājas šādas datorprogrammu pakotnes un atver tās, tā atzīstot sevi par sistēmas veidotājiem, taču tad uzstāda tās uz saviem datoriem un sāk lietot iegādātos datorprogrammu eksemplārus kā galalietotāji. Līdz ar to izveidojas situācija, kad pastāv līgums starp datorprogrammas izstrādātāju un sistēmas veidotāju un arī līgums starp sistēmas veidotāju un galalietotāju vienā personā. Šāda juridiska konstrukcija raisa jautājumu par to, vai ir pamats konstatēt, ka sistēmas veidotājs ir izplatījis datorprogrammas pakotni, jo faktiski tā nav mainījusi piederību. Turklāt pēc būtības otrajā gadījumā nav pamata konstatēt līguma noslēgšanu, jo līgums ir daudzpusējs darījums un persona to nevar noslēgt pati ar sevi. Līdz ar to var secināt, ka attiecīgā persona nav saņēmusi atļauju no datorprogrammas izstrādātāja attiecīgo datorprogrammas eksemplāru lietot un, ja saskaņā ar līgumu starp datorprogrammas izstrādātāju un sistēmas veidotāju, ir noteikts aizliegums sistēmas veidotājam pašam izmantot attiecīgo datorprogrammas eksemplāru, tad attiecīgā persona datorprogrammu lietot nedrīkst.

Ja datorprogrammas pakotne tiek izplatīta kā patstāvīgs izplatīšanas objekts, tad iespēju to atgriezt gadījumā, kad pircējs nepiekrīt licences līguma noteikumiem, nosaka pats licences līgums. Šajā gadījumā pastāv problēma, ka licences līgums nodibina tiesiskas attiecības starp datorprogrammas izstrādātāju (autortiesību subjektu), bet pirkuma līgums tiek slēgts ar datorprogrammas izplatītāju, kas nereti ir cita persona un kas var nebūt uzņēmusies pienākumu pieņemt atpakaļ pārdoto datorprogrammas pakotni, savukārt, normatīvajos tiesību aktos tāds pienākums tai nav uzlikts (izņemot gadījumus, kad tiek slēgts distances līgums un patērētājs izmanto atteikuma tiesību). Ja patērētājs vēlas izmantot atteikuma tiesību gadījumos, kad datorprogrammas eksemplārs ir iegādāts, noslēdzot distances līgumu, tam jāņem vērā, ka Ministru kabineta 28.05.2002. noteikumu Nr.207 „Noteikumi par distances līgumu” 15.4.punktā noteikts, ka patērētājs nevar izmantot atteikuma tiesības, ja tas ir atvēris datorprogrammas iepakojumu (ja vien līdzīgi nevienojas citādi). Ņemot vērā, ka datorprogrammas licenču noteikumi parasti ir pieejami pēc datorprogrammas pakotnes atvēršanas, tad patērētājam ir ļoti ierobežotas iespējas pieņemt izsvērtu lēmumu par atteikuma tiesību izmantošanu (ja datorprogrammas izstrādātājs ir izvietojis datorprogrammas licences līguma noteikumus savā mājas lapā, tad patērētājam pastāv iespēja tos apskatīt pirms iepakojuma atvēršanas, taču, pēc raksta autora domām, tas nesamērīgi apgrūtina patērētāju).

Augstāk minēto praksi nav likumiska pamata attiecināt uz datorprogrammas eksemplāra pircēja tiesībām atdot atpakaļ datorprogrammas eksemplāru, kad tas ir pirktis klātienē, jo uz šo situāciju neattiecas atteikuma tiesība. Līdz ar to tādām pircējam nav normatīvajos tiesību aktos tieši nostiprināta pamata, lai varētu iegādāto programmatūras eksemplāru atgriezt, ja tas nevēlas piekrist licences līguma noteikumiem. Jāatzīmē, ka problēma ar datorprogrammas eksemplāra atgriešanu

⁴⁵ http://www.microsoft.com/resources/sam/partnerguide/lal_doc_oem.msp (aplūkots 25.07.2008.).

nepastāv gadījumos, kad tā pircējs tiek iepazīstināts ar licences līguma noteikumiem pirms pirkuma izdarīšanas.

Gadījumos, kad persona iegādājas datorprogrammu kā datora sastāvdaļu, bet nevēlas noslēgt galalietotāja licences līgumu, tad viņas tiesības datorprogrammu nodzēst no sava datora un atgūt samaksāto naudas daļu, kas atbilst datorprogrammas vērtībai, ir visai neskaidras. OEM versijas galalietotāja licences līguma nenoslēgšanas gadījumā pircēja tiesības atgūt par datorprogrammu samaksāto naudu ir atkarīgas no pārdevēja atlīdzināšanas politikas. Tomēr jāatzīmē, ka sistēmas veidotājs (pārdevējs) nav ieinteresēts atmaksāt pircējam par datorprogrammu samaksāto naudu, jo tas nesaņem atpakaļ naudu no datorprogrammas izstrādātāja.

Nemot vērā augstāk minēto, autors uzskata, ka datorprogrammas pircēja tiesības saņemt naudu par datorprogrammas eksemplāru, kuras izmantošanas noteikumiem (licences līguma noteikumiem) tas nav piekritis, ir regulējamās Autortiesību likumā. Tajā būtu nosakāms, ka personai ir tiesības atkāpties no datorprogrammas eksemplāra pirkuma līguma un atgūt par datorprogrammas eksemplāru samaksāto atlīdzību, ja tā atsakās piekrist datorprogrammas licences līguma noteikumiem. Tāpat būtu norādāms, ka gadījumos, kad datorprogramma ir cita pirkuma objekta sastāvdaļa, tad personai ir tiesības atkāpties no šī objekta pirkuma līguma un atgūt par to samaksāto atlīdzību, ja tā atsakās piekrist datorprogrammas licences līguma noteikumiem. Augstāk minētajā likumā būtu regulējams arī atkāpšanās termiņš, kas, pēc autora domām, varētu būt 14 dienas no dienas, kad pircēja rīcībā tika nodota attiecīgās datorprogrammas licence.

Nobeigums

Datorprogrammu kā autortiesību darbu un to izplatīšanas īpašais raksturs, salīdzinot ar vairumu citu autortiesību darbu, rada izaicinājumus pastāvošajam tiesiskajam regulējumam. Izvērtējot pastāvošo izplatīšanas praksi, secināms, ka ir radies maldīgs priekšstats, ka vienīgais datorprogrammu izplatīšanas modelis ir to licencēšana, kaut arī normatīvi tiesiskais regulējums ir pietiekams, lai datorprogrammu eksemplāri tiktu izplatīti līdzīgi kā daudzi citi autortiesību darbu eksemplāri, respektīvi, bez speciālām licencēm, un tajā pašā laikā tiktu ievērota autortiesību subjektu interese gūt mantisku labumu no attiecīgo datorprogrammu izstrādes. Negatīvi vērtējams tas, ka izplatīšanas tiesību izbeigšanās princips netiek attiecināts uz datorprogrammu eksemplāriem, kas tiek pārraidīti ar elektroniskiem līdzekļiem (piemēram, izmantojot internetu), jo abos gadījumos tiek iegūts viens un tas pats autortiesību darbs un apmierinātas vienas un tās pašas līdzēju intereses, taču iestājas atšķirīgas juridiskās sekas.

Praksē pastāvošā datorprogrammu licenču līgumu noslēgšanas kārtība raisa jautājumus par to spēkā esamību, jo uz datorprogrammas iepakojuma izvietotās licences gadījumā nav pamata konstatēt licences līguma noslēgšanu ar konkludentām darbībām. Tā kā uz datorprogrammas iepakojuma izvietotā licence ir reizē oferte noslēgt licences līgumu un šāds līgums jāvērtē kā līgums, kas tiek noslēgts starp klātneesošiem līdzējiem, tas atzīstams par galīgi noslēgtu no tā brīža, kad tas, kam piedāvāts priekšlikums, paziņo priekšlikuma piedāvātājam par tā pieņemšanu, kaut arī priekšlikuma piedāvātājs vēl nebūtu paziņojumu saņēmis. Līdz ar to, ja datorprogrammas eksemplāra pircējs nedara zināmu licenciāram savu akceptu, licences līguma spēkā esamība arī šajā gadījumā ir apšaubāma. Tāpat arī elektroniski noslēgto datorprogrammu licenču līgumu spēkā esamība ir apšaubāma tādēļ, ka nav viennozīmīgi skaidrs, vai vienmēr ir pamats konstatēt datorprogrammas lietotāja gribu tikt saistītam ar līguma noteikumiem.

Datorprogrammu licenču noteikumi nereti ir licenciātiem nelabvēlīgi un arī prettiesiski. It īpaši gadījumos, kad uz tiem ir attiecināmi patērētāju tiesību aizsardzības regulējumi. Secināms, ka Patērētāju tiesību aizsardzības likuma darbības sfērā ietilpst jautājumi par datorprogrammu licenču līgumu noteikumu atzīšanu par spēkā neesošiem no līguma noslēgšanas brīža, ja attiecīgie noteikumi nav apspriesti un ir netaisnīgi saskaņā ar minēto likumu, kā arī jautājumi par citu Patērētāju tiesību aizsardzības likumā preču ražotājam, pārdevējam (importētājam) noteikto prasību izpildi.

Tāpat norādāms, ka skaidri un abiem līdzējiem saprotami datorprogrammu licenču līgumu

noteikumi ir nepieciešami, lai mazinātu strīdu rašanās riskus un līdz ar to novērstu nepieciešamību vērsties tiesās. Turklāt licenciātiem saprotami licenču līgumu noteikumi veicinātu licenciātu pozitīvu attieksmi pret datorprogrammu izstrādātājiem un izplatītājiem, kas labvēlīgi ietekmētu datorprogrammu izstrādes un izplatīšanas industrijas attīstību.

Izvērtējot pastāvošo regulējumu attiecībā uz datorprogrammu eksemplāru atgriešanas iespējamību gadījumos, kad tā pircējs nepiekrīt datorprogrammas licences noteikumiem, secināms, ka minētais jautājums nav pietiekami noregulēts. Autortiesību likumā būtu nosakāms, ka personai ir tiesības atkāpties no datorprogrammas eksemplāra pirkuma līguma un atgūt par datorprogrammas eksemplāru samaksāto atlīdzību, ja tā atsakās piekrist datorprogrammas licences līguma noteikumiem. Tāpat būtu norādāms, ka gadījumos, kad datorprogramma ir cita pirkuma objekta sastāvdaļa, tad personai ir tiesības atkāpties no šī objekta pirkuma līguma un atgūt par to samaksāto atlīdzību, ja tā atsakās piekrist datorprogrammas licences līguma noteikumiem. Domājams, ka atkāpšanās termiņš varētu būt 14 dienas no dienas, kad pircēja rīcībā tika nodota attiecīgās datorprogrammas licence.

Mg.iur. Rihards Gulbis

SIA „PM Consulting” valdes loceklis

Mob. tālr. 29241815

E-pasts: rihards.gulbis@pmconsulting.lv